Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

Aralık / December 2019, 27 : 455-484

**Cumhuriyet Döneminde Amerikan Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi: Thornburg
Raporu**

**Entrance of American Imperialism into Turkey During the Period of the Republic: Thornburg
Report**

Yaşar SEMİZ

Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu,
Prof. Dr., Selçuk University, Vocational School of Social Sciences
Konya, Turkey
ysemiz08@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9204-8014>

Güngör TOPLU

Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü,
Lecturer Selçuk University
Department of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution
Konya, Turkey
gtoplu@selcuk.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-0511-3528>

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.7395>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 30 Mayıs / May 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 29 Ağustos / August 2019

Yayın Tarihi / Published: 31 Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December 2019

Cilt / Volume: 27

Sayfa / Pages: 455-484

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved. www.toplumbilimleri.com

Cumhuriyet Döneminde Amerikan Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi: Thornburg Raporu

Öz: İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Türkiye yeni bir kalkınma hamlesi başlatabilmek için yurt dışından hem maddi destek hem de teknoloji alma ihtiyacını duydu. 1947 yılında Türk Hükümeti, makine ve teçhizat için yardım alabilmek ümidiyle Amerika'dan Marshall Planı'nın kapsamına alınması ve bu plan çerçevesinde 615 milyon dolar yardım yapılması talebinde bulundu. Uluslararası ilişkilerde kısa sayılabilecek bir süre içinde Amerikan Hükümeti tarafından Türkiye'nin talebi uygun bulundu. Türkiye Temmuz 1948'de Marshall Planı kapsamına alındı ve iki ülke arasında İktisadi İşbirliği Anlaşması imzalandı. İşte Thornburg Raporu, bu anlaşma çerçevesinde gündeme gelmişti. Anlaşmayı izleyen aylarda yardım programını yürütecek bir Amerikan Heyeti Türkiye'ye gelerek Ankara'ya yerleşti. Raporu hazırlayacak heyetin başındaki isim olan Thornburg, 1947 yılında Bahreyn'deki petrol arama çalışmalarında bulunmuştu. Thornburg, o dönemde Türkiye'yi de ziyaret etmiş ve ülkenin genel durumu hakkında incelemelerde bulunarak bilgi sahibi olmuştu.

Thornburg Raporu olarak anılan çalışma American Standart Oil Şirketi'nden Max Weston Thornburg'un, Graham Spry ve George Soule ile birlikte 1949- 1950 yıllarında yaptığı incelemeler sonucunda 1949 yılında "Türkiye Nasıl Yükselir?" ve 1950 yılında yazdığı "Türkiye'nin Ekonomik Durumunun Tenkidi" adlı iki çalışmayı içermektedir.

Raporlarda Türkiye'de nitelikli uzman ve danışmanların eksikliğine vurgu yapıldıktan sonra, iyi yetişmiş yöneticiler ve uzman personelin sağlanması için liyakat ilkesine önem verilmesi ve ücret sisteminin de bunu geliştirecek düzeyde olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Ülkede tarımın geri kalmışlığı ve yanlış kullanılan 20. yüzyıl endüstriyel üretim tekniklerine ilişkin gözlemlerinin ardından daha temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik öneriler sıralanmıştır. Bu öneriler arasında kırsal kesimde yaşayan halkın yol, su, elektrik benzeri ihtiyaçlarının karşılanması için hafif sanayi üretimine, tarımsal büyümeye, özel girişime dayalı ihracat temelli madenciliğe ve tüketim mallarına yönelik yatırımlar yapılması hakkında öneriler dikkat çekmektedir.

Türkiye'nin kalkınmasında önemli bir yere sahip olan Karabük'teki Demir-Çelik tesisleri oldukça sert bir şekilde eleştirilerek bunların olgunlaşmamış ve yararlı olmaktan uzak yatırımlar olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Sovyetler Birliği (SSCB) desteği ile yapılan yatırımlar eleştirilmekte ve bu devletin yatırım desteğine karşı çıkılması vurgulanmaktadır.

Önerilen yatırımlar konusunda ise Amerika'nın hem iş tecrübesine ve hem de yardımlarına (sermaye yatırımı, dış borç/kredi, dış yardım) sığınılması tavsiye edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Trkiye, Amerika, Thornburg Raporu, Emperyalizm, Planlama

**Entrance of American Imperialism into Turkey During the Period of the Republic:
Thornburg Report**

Abstract: At the end of the World War II, Turkey required receiving both financial and technological support from the international platform to initiate a new development phase. In 1947, hoping to get assistance for machinery and equipment, the Turkish Government requested USA to include Turkey in the Marshall Plan and asked for a 615 Million USD support under that scope. Turkey's request was found suitable by the USA Government which was a short period of time in international relations standards. Turkey was included in the Marshall Plan in July 1948 and two countries executed an Economic Cooperation Agreement. Hence, Thornburg Report was brought up under this agreement. An American delegation came to Turkey and moved to Ankara to conduct its support programs in the following months. Thornburg, the head of the delegation to prepare the report, was in 1947 in the oil exploration work in Bahrain.

Thornburg, at that time visited Turkey and had information about the overall situation in the country.

This Report involves two studies, titled as "How will Turkey rise?" in 1949 and "Turkey: An Economic Appraisal" in 1950, authored by Max Weston Thornburg from American Standard Oil Company together with Graham Spry and George Soule upon their views between 1949-1950.

The Reports suggest meeting the basic needs more after providing observations regarding the lack of qualified experts and consultants in Turkey, agricultural under development and falsely used manufacturing techniques. Following the observations of the backwardness of agriculture in the country and the misused industrial production techniques of the 20th century, suggestions were made to meet the more basic needs.

The Reports further suggest that there should be investments towards light industrial production, agricultural development, export-based mining based on private enterprise and consumer goods to meet the road, water, electricity and similar needs of people living in the rural area.

Having a significant place in the development of Turkey, Karabk Iron and Steel facilities were criticized as being far from being beneficial. Furthermore, the Reports criticized the investments, done with the help of the USSR and emphasized that such support should be challenged. Regarding the proposed investments, it is recommended to take the America's aid (capital investment, external debt/ credit, foreign aid) and refugee experience.

Keywords: Turkey, USA, Thornburg Report, Imperialism, Planning

GİRİŞ

Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkilerin temeli Osmanlı Devleti dönemine dayanmaktadır. Amerika, ilk defa 18 Ekim 1820 tarihinde Loter Yeradis adındaki bir temsilcisini Osmanlı Devleti'ne göndererek doğrudan ticaret yapma talebinde bulunmuştu. Yeradis'in teklifi reddedilmemekle birlikte olumlu bir cevap da verilmemişti.¹ Buna rağmen bazı Amerikan ticaret gemileri Osmanlı limanlarına uğrayarak ticarete başlamışlardı. Amerika, 1828'de ikinci kez Osmanlı Devleti nezdinde girişimde bulunarak iki devlet arasında ticaretin geliştirilmesini istemiş ve yapılan görüşmeler sonunda 1830'da anlaşmaya varılmıştı. Yapılan anlaşmaya göre Amerikalı tüccarlar, Osmanlı Devleti'nin diğer bazı devletlere verdiği ayrıcalıklardan faydalanacaklar ve tam bir serbestlik içinde ticaret yapabileceklerdi. Buna karşılık Amerika, Osmanlı Devleti'ne savaş gemileri hibe edebilecek ya da maddi yardımlarda bulunabilecekti.² Bu tarihten itibaren büyük ölçüde Amerikan menfaatleri doğrultusunda gelişen iki ülke arasındaki ticaret hacmi, 1830'lu yıllarda 560 bin dolar civarında iken 1913 yılına gelindiğinde 25,5 milyon dolara kadar yükselmişti.³

Birinci Dünya Savaşı döneminde ise iki devlet arasındaki ilişkiler, ABD'nin İngiltere ve Fransa'nın yanında savaşa girmesinin ardından, 20 Nisan 1917'de kesilmiştir. Kesilen ilişki Milli Mücadele yıllarında yeniden tesis edilmeye çalışıldı. Eylül 1922'den itibaren sürdürülen görüşmeler sonrasında Amerikan Hükümeti'nin desteğini almış olan Arthur Chester'e ait bir Amerikan firması ile (*Chester Projesi*) Musul'a kadar uzanacak olan demiryolu anlaşmasının imzası atıldı.⁴ Demiryolunun geçeceği güzergâhın her iki tarafındaki yeraltı ve yerüstü zenginliklerin hibe edilmesi karşılığında imzalanan anlaşma, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra proje sahiplerinin taahhütlerini yerine getiremedikleri gerekçesi ile 17 Aralık 1923'te Bayındırlık Bakanlığı tarafından iptal edilmişti.⁵

¹ Ziya Akkaya, "Türkiye- Amerika Arasındaki İlk Muahede", *Siyasi İlimler Mecmuası*, C.XIX, S. 219, Haziran 1949, 225- 226.

² Anlaşma metni için bak: *Mecmua-i Muahedat*, C. 2, Cüz 1, Hakikat Matbaası, İstanbul 1293, 3- 6.; Akkaya, "Türkiye- Amerika Arasındaki İlk Muahede", 226.; Yaşar Semiz, *Türk Amerikan Münasebetleri Işığında Chester Demiryolu Projesi*, Yetkin bas., Ankara 1995, 6- 7.; Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu bas., Ankara 1991, 5- 16.

³ Semiz, *Chester Demiryolu Projesi*, 16.; J. C. Hurrewitz, *Türk Amerikan İlişkileri ve Atatürk, Çağdaş Düşünce Işığında Atatürk*, Eczacıbaşı Vakfı yay., İstanbul 1983, 490- 491.; Başlangıcından 1914'e kadar olan dönemde iki ülke arasındaki ticari ve siyasi gelişmeler için şu kaynaklardan faydalanılabilir. Mine, Erol, Osmanlı İmparatorluğunun Amerika Birleşik Devletleri İle Yaptığı Ticaret Antlaşmaları, Konya Tarihsiz.; Armaoğlu, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*; Necdet, Kurdakul, *Osmanlı Devletinde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, İstanbul 1981.

⁴ Semiz, *Chester Demiryolu Projesi*, 60- 63.

⁵ Semiz, *Chester Demiryolu Projesi*, 88.

Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi konusunda, 17 Şubat 1927'de iki devlet arasında diplomatik ve konsolosluk münasebetlerinin geliştirilmesi için karşılıklı olarak notalar verilmiş ve ilişkilerin düzeltilmesi yönünde anlaşmaya varılmıştı.⁶ İki ülke arasında 1 Ekim 1929'da Ticaret ve Seyr-i Sefain Anlaşması (Treaty Of Commerce and Navigation) imzalanmış⁷ ise de ticari ilişkiler 1929 Dünya İktisadi Buhranının çıkması ve ardından Türkiye'nin SSCB ile ticari ilişkilerini geliştirmeye başlaması yüzünde ilerleme kaydedilememişti. Ancak iki taraf da ticari ilişki kurmak konusundan vazgeçmemiş ve 1 Nisan 1939'da taraflar arasında manevi dostluk bağlarını kuvvetlendirmek ve ticari ilişkileri geliştirmek, müteakıl imtiyaz ve menfaatler bahşederek tevsi eylemek arzusu ile bir ticaret antlaşmasını imzalamışlardı.⁸

II. Dünya Savaşı başladığında Alman ve İtalyan baskısını önlemek için İngiltere ve Fransa ile siyasi açıdan yakınlaşmaya çalışan Türkiye, Savaş sırasında SSCB ile yaşadığı problemlerden dolayı Amerika ile de yakınlaşmaya başlamıştı. İngiltere, Türkiye üzerinde büyük çıkarları olacağını düşündüğü ABD'ye Türkiye'nin stratejik ve askeri konumunun araştırılması ve ihtiyaçlarının belirlenmesi için ABD ve İngiliz delegelerinden oluşan bir karma komisyonun kurulmasını önermiştir. Gerek savaş boyunca ve gerekse savaştan sonra Türkiye ve Yunanistan'a doğrudan veya dolaylı olarak askeri ve ekonomik yardımlarda bulunmuş olan ABD, bu öneriye sıcak bakmıştı. Yapılan çalışmalar sonrasında ABD Başkanı Truman'ın hazırlanan yardım paketini 12 Mart 1947 tarihinde Kongre önünde açıklaması kararlaştırılmıştı. Bu karar Türk basınında da geniş yankı bulmuş ve *"Türkiye ve Yunanistan'a Yardım Yapılması İçin Truman Kongreden 400 Milyon Dolar İstedi"*, *"Başkan Diyor ki Türkiye'nin Bağımsız Olarak Bekasının Önemi Büyüktür"*⁹, *"Truman'ın Nutku Türkiye'de Derin Akisler Bıraktı"*¹⁰; *"Amerikalılar Demokrasiyi Korumak İçin Her Şeyi Yapmak Kararındadır"*¹¹ gibi başlıklarla kamuoyuna duyurulmuştu.

Türkiye II. Dünya Savaşı öncesinde ekonomisinde devlet öncülüğünde yürütülen bir karma iktisadi politikayı uygulamaya başlamış, iktisadi kalkınma için gerekli altyapıyı hazırlamıştı. Fakat II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte muhtemel bir savaş ihtimali yüzünden imkânlarının çok üzerinde bir askeri güç bulundurmak zorunda kalması yüzünden ekonomisi zora girmiş, tarafsızlık politikasını uygulamaya çalışırken de dış dünya

⁶ İsmail, Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920– 1945)*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, 328– 335., Armaoğlu, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*, 110- 111.

⁷ Armaoğlu, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*; 113- 116.; C. Grew, *Turbulent Era: A Diplomatic Record of Forty Years; 1904-1945*, vol. II. Boston: Houghton, Mifflin, 1952, 798- 99.

⁸ Armaoğlu, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*; 117- 124.

⁹ *Ulus*,; 13 Mart 1947.

¹⁰ *Ulus*,; 14 Mart 1947.

¹¹ *Ulus*,; 17 Mart 1947.

ile ilişkileri zayıflamıştı. Bu problemlerin bir ölçüde olsun giderilebilmesi ve savaş sonrasında oluşacak Yenidünya düzeninde yerini alabilmek için tarım, sanayi, ulaşım, denizcilik vb. alanlarda topyekûn bir inşa ve kalkınma projesini hayata geçirmek ümidi ile 1944 yılından itibaren çalışmalara başlamıştı.

Dışarıda ise II. Dünya savaşını sonuna doğru ABD'nin liderliğinde oluşturulan Yenidünya düzeninin iktisadi çerçevesi çizilmeye çalışılıyordu. Türkiye bu çerçevenin dışında kalmamak için 1944 yılında Bretton Woods'da yapılan uluslararası para ve finans konferansına katılmıştı.¹² Konferansta, uluslararası iktisadi ilişkilerin yönetilmesi, bu ilişkilerde istikrarın sağlanması ve II. Dünya Savaşı'nın çıkmasına yol açan iktisadi milliyetçiliğin yükselişi üzerinde kontrolü sağlayacak olan kurumların kurulması düşünülmüş¹³ ve bu doğrultuda Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Uluslararası Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası'nın (IBRD: Dünya Bankası) kurulması kararlaştırılmıştı. SSCB dışında Birleşmiş Milletlere üye 22 Temmuz 1944'de onayladığı anlaşma ile IMF ve IBRD'nin statüleri de belirlenmişti.¹⁴

Bu süreçte Türkiye, gelişen dünya ekonomisine ayak uydurabilmek ve dış yardımın alınmasına imkân sağlayacak bir iktisadi kalkınma programının hazırlanmasına karar vermişti. Çalışmayı Maliye Bakanı Nurullah Esat Sümer, Ekonomi Bakanı Fuat Sirmen, Ticaret Bakanı Celal Siren ve Tarım Bakanı Şevket Reşat Hatipoğlu'na bağlı bakanlıklar arası bir komisyon yürütecekti. Komisyon başkanlığını Nihat Odabaşoğlu, sekreteryayı Ekonomi Bakanlığı Sanayi Tetkik Heyeti Reisi Şevket Süreyya Aydemir yürütecekti.¹⁵ Hazırlanan plan taslağı "İvedili Sanayi Planı" başlığıyla 7 Mayıs 1945'te Hükümete sunulmuştu.¹⁶

Rapor, Hükümet tarafından gözden geçirildikten sonra Avrupa Kalkınma Programının kapsamına alınmak talebi ile Amerikan iktisat uzmanlarına da sunulmuştu.

Ancak Amerikalılar bu taslağı devletçilik niteliği ön planda olduğu ve SSCB'nin planlamacı iktisadi politikasını yansıttığı gerekçesi bu planlama yöntemi ile Türkiye'nin Batı dünyası iktisadi politikası ile uyum içerisinde olamayacağını belirtmişlerdi.¹⁷ Amerikalıların

¹² Namık Zeki. Aral, "BrettonWoods", *Siyası İlimler Mecmuası*, S. 187, Ekim 1946, 845– 848.

¹³ F. Nuray Altuğ, *İstikrar Politikaları ve Ülke Örnekleri*, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2001, 123.

¹⁴ Sinan Sönmez, *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, 305.

¹⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam, C. 2, (1938- 1950)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, 387- 389.

¹⁶ Raporda, savaş sonrası ekonomisi için sanayi, madencilik, elektrifikasyon, gümrük siyaseti ve hukuk alanı ile ilgili oldukça kapsamlı bilgiler yer alıyordu. (Aydemir, *İkinci Adam*., s. 403- 414). Şevket Süreyya Aydemir, rapor ile ilgili CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a bilgi verirmiş ve Sovyet Hafif Sanayi Komiserliğinin hazırladığı ve Türkçeye de çevrilen kitabından da bahsetmişti. Kitapla ilgili Esendal'dan şu cevabi almıştı: "Rusya'yı bırak, onu artık unuttum. Bundan sonra Rusya'nın 50 sene adı duyulmayacaktır", (Aydemir, *İkinci Adam*, 339).

¹⁷ Bu durum bundan böyle Türkiye'nin iktisadi politikasını ABD'nin istek ve eğilimlerine uygun biçimde düzenlemeye başladığı bir dönemin başladığını ortaya koymaktadır. Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1974,

İvedi Kalkınma Programını Batı Dnyası ile uyumlu kalkınmanın sağlanması ve Amerikan yardımının alınması bakımından yeterli bulmaması zerine Babakan Recep Peker, 5 Yıllık Plan taslağını Ekonomi Bakanlığına iade etmi¹⁸ ve i ve dı evrelere daha yatkın gelebilecek yeni bir kalkınma planının hazırlanmasına karar vermiti. Bu kez grev liberal grleri ile bilinen İktisat Vekleti Ba Maviri Kemal Sleyman Vaner başkanlığındaki bir heyete verilmiti.¹⁹ Heyete planın hazırlanması sırasında ana hedeflerle ilgili herhangi bir kesin talimat verilmemi, ancak kredi temini amacıyla dı ekonomideki gelimelerin gz nnde bulundurulması istenmiti.²⁰ Nitekim Vaner başkanlığında hazırlanan raporda, Trkiye'yi ABD'nin beklentilerine yakınlştıracak ekilde tarım ve bağındırlık n plana ıkarılmıti. Kemal Sleyman Vaner, planını hazırladığı sırada 11 Mart 1947'de Uluslararası Para Fonu'na (MF) ve Dnya Bankası'na ye olunmutu. ²¹ Bu gelimelerin ardından Trkiye, Amerika'nın yapacağı Marshall Planı kapsamına alınmıti, Amerikan Senatosunun verdiği onayın ardından bir ABD heyeti yardım programına ilikin grmeler iin Trkiye'ye gelmiti. Yapılan grmelerin ardından 4 Temmuz 1948 tarihinde Ankara'da imzalanan anlama ile iktisadi yardıma balanmıtır.²²

Aynı yıl Amerika'da faaliyet gsteren Yirminci Asır Vakfı'nın (The Twentieth Century Fund) temsilcisi, Trkiye'nin İktisadi Tetkiki Brosu Mdr ve Standart Oil Firması'nın Bamhendisi olan Max W. Thournburg başkanlığındaki bir grup uzman, ABD yardımlarının kullanım biimini belirleyecek bir rapor hazırlamak amacıyla Trkiye'ye davet edilmiti.²³ Thornburg heyetinin hazırladığı raporun hemen ardından Trkiye ile ABD arasında 8 Ekim 1948'de Marshall yardımı ile ilgili protokol imzalandı. Bu alımada, Max Weston Thornburg başkanlığındaki heyetin Trkiye iin hazırladığı rapor incelenerek raporun tesirleri değerlendirilecektir.

1. THONBURG RAPORU

Trkiye İkinci Dnya Savaı'nın son yılından itibaren bir taraftan iktisadi aıdan hızlı kalkınmanın sağlanabilmesi iin projeler hazırlamaya balamı diğer taraftan da ekonomisini Batı Dnyası ile uyumlu hale getirebilmek iin Uluslararası Para Fonu'na (MF) ve Dnya

361.

¹⁸ Aydemir, *İkinci Adam*, 419.

¹⁹ İlhan Tekeli- Selim İlkin, *Savaş Sonrası Ortamda 1947 Trkiye İktisadi Kalkınma Planı*, Ortadoğu niversitesi Yay., Ankara, 1981, 7.

²⁰ İlker Parasız, *Trkiye Ekonomisi 1923'ten Gnmze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa, 1998, 73.

²¹ Hseyin ahin, *Trkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2002, 58.

²² Haluk Ulman, *Trk Amerikan Diplomatik Mnasebetleri (1939- 1947)*, Ankara niversitesi Siyasal Bilgiler Fakltesi yay., Ankara, 1961, 119 .

²³ "Amerikan Heyetinin Trkiye Ekonomisi Hakkındaki Grleri", *Trk Ekonomisi*, Sene: 5, S. 50, Ağustos 1947, 257-259.

Bankası'na da üye olmuştu. Bu süreçte sadece kendi imkânları ile sosyal, iktisadi açıdan kısa zamanda kalkınmanın sağlanamayacağı anlaşılmış ve makine ve teçhizat için dışarıdan yardım alınmasına ihtiyaç duyulmuştu.²⁴ O dönemde ABD özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda zarar görmüş gelişmekte olan ülkelere Marshall Planı adı altında yardımda bulunma kararı almıştı. Türkiye de bu kapsamda hem ekonomisini güçlendirmek hem de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan Sovyet (Rus) tehdidini etkisiz hale getirmek için ABD'den yardım talebinde bulunmuştu. ABD, yardım talebinin yerinde incelenmesi amacıyla 1947 yılının başından itibaren Türkiye'ye incelemelerde bulunmak için askeri ve iktisadi uzmanlardan oluşan heyetler göndermeye başlamıştı.²⁵

Max Weston Thornburg da bu amaç doğrultusunda Amerika'daki, Türkiye İktisadi Tetkik Bürosu Müdürü ve New York'ta bulunan Yirminci Asır Fonu'nun²⁶ temsilcisi sıfatıyla Hükümetinin bilgisi dâhilinde Basın Yayın Genel Müdürlüğü tarafından gayri resmi olarak ekonomik incelemelerde bulunmak üzere Türkiye'ye davet edilmişti.²⁷ Max Weston Thornburg, Graham Spry ve George Seule'den oluşan heyet, Amerika tarafından Türkiye ve Yunanistan'a yardımda bulunmasına dair ilk teklifler dile getirilmeden önce 1947 yılı Mart ayının ortalarında Türkiye'ye gelmişti.²⁸ Yaklaşık altı hafta Türkiye'de kalmış ve hükümet tarafından görevlendirilen yetkililer tarafından gezdirilmişti.²⁹ Thornburg, raporun önsözünde hükümetinin bilgisi dâhilinde davet edildiğini şu şekilde ifade etmektedir: “...*Bu kitapta Bakanlar veya ilgili diğer sorumlu hükümet makamlarıyla açıkça mülahaza edilmemiş hiçbir kanaat ve şüphesiz ki hiçbir önemli tenkit yoktur. Amerikan görüşlerini göz önünde bulundurmak şartı ile Birleşik Amerika'nın Türk ekonomisinin ıslahına yardımda bulunup bulunmayacağı, bulunabileceği takdirde ne gibi yardımlara ihtiyaç duyulacağı ve bunun nasıl tatbik edileceği konusunda vereceği kararlarda ön verileri sağlamaktır*”³⁰

²⁴ Aynı tarihlerde Sovyetler Birliği tehdidi sebebiyle Amerika'dan askeri yardımın alınması da gündemdeydi.

²⁵ Amerikan resmi heyetleri 1 Haziran 1947'den itibaren Türkiye'de incelemelere başlamışlardı. Amerikan heyetinin Türkiye'de çalışmalarına başlaması basında “*Ankara'da Amerikan Heyetinin Tetkikleri*” başlığı ile kamuoyuna duyuruldu. *Cumhuriyet*, 30 Mayıs ve 1–2 Haziran 1947; *Akşam*, 15 Haziran 1947.

²⁶ Yirminci Asır Vakfı, ABD'nin iktisadi ve sosyal konular etrafında bilimsel çalışmaları ile tanınmış bir araştırma kuruluşudur. Bu Kuruluş, Birleşik Amerika'nın II. Dünya savaşı'ndan sonra iktisadi bakımdan geri kalmış ülkelerin kalkınmalarına yardım etmek maksadıyla geniş bir program tatbikine başlayınca bu program çerçevesinde yer alan memleketlerin gerçek durumlarını ve bundan sonraki ihtiyaçlarını tespit etmek üzere faaliyet göstermektedir. Thornburg Max Weston, *Türkiye Nasıl Yükselir*, Çev.Semih Yazıcıoğlu, Nebioğlu yay., İstanbul (Tarihsiz), 9; Hüseyin Yayman, *Türkiye'nin İdari Reform Politikası*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005), 118.

²⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA). 30. 10. 00. 00. 26. 245. 23, 26 Nisan 1947 tarihli İstatistik Umum Müdürlüğü'nün Başbakanlık katına yazdığı yazı.

²⁸ Max Weston Thornburg, “Amerikan Gözüyle Türkiye- Türkiye'nin Başlıca Dört Davası”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, Mayıs 1948, 4, 12- 14.; Yirminci Asır Vakfı Başkanı Evans Clark'ın önsözü.; “Türkiye: Ekonomik Bir Tahlil”, adlı eserden hülasalar, Siyasi İlimler Mecmuası, C., XIX, S., 219, Haziran 1949, 117.

²⁹ Osman Okyar, “Mr. Thornburg ve Türk Ekonomisi” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 9, No. 4, Temmuz 1948, 288.

³⁰ Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, 14.

Thornburg, Türkiye'ye geliş sebebini 30 Haziran 1947'de İzmir Ticaret Odası'nda şehirdeki tüccarlarla yaptığı sohbet toplantısında şu şekilde açıklamıştır: *"New York'taki Yirminci Asır Fonu isimli bir teşkilat namına gayri resmi olarak ekonomik incelemelerde bulunmak üzere Türkiye'ye geldim. Üç buçuk aydan beri memleketinizde bulunuyor ve ekonomik tetkikler yapıyorum. Türkiye'ye tamamen yabancı değilim. Bu beşinci gelişimdir. Türkiye'nin yaşam ve ekonomik seviyesini nasıl yükseltebiliriz diye düşünüyoruz. Amerikan halkı Türkiye ile son derece alakadardır. Fakat Türkiye hakkında bir şey bilmiyorlar. Memleketime döndüğümde intibalarımı bir kitapta neşrederek Türkiye'yi Amerikalılara tanıtmaya çalışacağım... Türkiye'nin ekonomik durumunu tetkik etmek aklımdan geçmez. Yalnız görüp, öğrenmeye geldim... Öğrenmek istediğim birçok şey var. Bunları öğrenmeden Amerika'ya yanlış fikirlerle dönmek istemem"* dedikten sonra öğrenmek istediklerini dört madde halinde özetlemiştir.³¹

1. Türkiye'de niçin yol yok?

2. Sulama tertibatınız niçin yok? Sulamadan istifade ederek ürününüzü 5-10 kat arttırabilirsiniz.

3. Dünyanın en iyi sebze ve meyve yetiştirebilecek memleketi olabileceğiniz halde konserve fabrikaları görmedim. Bu hususta bir çalışma da mevcut değil.

4. Türkiye'de niçin hususi teşebbüs yok? Hükümetin pek çok şeyi yaptığını gördüm. Neden bunları hususi teşebbüsler yapmıyor?

Thornburg, 8 Temmuz 1947'de Amerikan haber bürosunda basına verdiği demecinde de incelemeleri hakkında bilgi vermiştir. Bu toplantıda şahsına ait fikirlerden bahsederken Türkiye'de özel teşebbüsün gelişmesine imkân tanıyacak bir gelişmeyi görmediğini, eğer Türkiye ferdi ve milli bir hürriyet elde etmek istiyorsa tam anlamı ile Amerika'daki gibi olmasa da kendi şartlarına uygun usullerde bir hürriyeti benimsemesi gerektiğini ifade etmiştir.³²

Benzer ifadeler Thornburg ve ekibi tarafından kaleme alınan ve Semih Yazıcıoğlu tarafından dilimize kazandırılan *"Türkiye Nasıl Yükselir"* adındaki eserin önsözünde de yer almaktadır. *"Türkiye bizim (Amerika'nın) milli siyasetimizin gaye edinmiş olduğu bir ferdi ve milli hürriyeti elde etmeyi arzuluyorsa muhakkak surette bizimkilere uymasa bile kendi hal ve şartlarına en uygun olan usulleri kabul ve tatbik etmelidir. Türkiye hürriyeti arzulamıyorsa Amerikan yardımının gerek Türk ve gerekse Amerikan siyasetine bir faydası olmayacaktır"*³³

³¹ *Demokrat İzmir*, 1 Temmuz 1947; *Türkiye Ekonomisi*, Ağustos 1947, 257.

³² *Ulus*, 9 Temmuz 1947.

³³ Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, 14, Truman doktrinine bakıldığı zaman da benzer ifadelere rastlamak mümkündür. Doktrin ve arkasındaki Amerikan yardımının temelinde Türkiye, Yunanistan gibi gelişmekte olan ülkelerde "demokrasiyi korumak ve kurtarmak" vardır. ***, *Cumhuriyet*, 7 Haziran 1947; Nihat Erim, "Amerika'nın Kararlı Durumu", *Ulus*, 13 Mart 1947; *Ulus*, 17 Mart 1947.

Bu açıklamaları ile daha raporunu yayımlamadan Türkiye'de geniş çaplı bir tartışmayı da başlatmış oldu. Demokrat İzmir gazetesinde Hüsamettin Petek, Thornburg'un anlattıklarından hareket ederek onu destekler nitelikte kaleme aldığı yazısında şunları söylemiştir: *"Amerikalı, bizim her gün okuduğumuz fakat bir türlü anlamadığımız sorular sormuştur... Uzman gözü ile kim bilir neler görmüş neler düşünmüştür. Fakat ne görürse görsün en başta gördüğü noksan kanaatimce devletçilik bakımından iktisadi programsızlığımız ve şahsi teşebbüs genel mana bakımından birbirimize ve hükûmetin koruyuculuğuna güvensizlik ve tekel hâkimiyetinden korkumuzdur"*³⁴

İstanbul Dergisi ise Thornburg'un basın açıklamalarındaki fikirlerin büyük bir kısmına katılmadığını yazmıştır. Basın açıklamasında dile getirdiklerinin önemli bir kısmının kendi memleketinde dahi halledilemeyen ve her memlekette ancak mahalli şartlara göre halledilebilecek olan sosyal ve iktisadi konular olduğunu belirtmiştir. Thornburg'un *"sistem"* dediği şeyi ve ona dayandırdığı tavsiyeleri de beğenmeyen dergi *"Thornburg'un ifadeleri Devletçilik sistemimiz aleyhine kaba bir zorlamadır. Hazırladığını söylediği rapor, memleketimizdeki iktisadi çalışmaların ve çalışma şartlarının tam tetkiki değil, Türk ekonomisinin liberal esaslar dâhilinde yeniden tanzimi"*³⁵ fikrine dayanmakta ve iç işlerimize müdahale niteliğini taşımakta olduğunu belirtmiştir.

Türkiye'de raporla ilgili ilk ciddi inceleme Osman Okyar tarafından İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan *"Mr. Thornburg ve Türk Ekonomisi"* adlı makalede yapılmıştır.³⁶ Okyar, Thornburg raporunu bazı konularda eleştirmekle beraber³⁷, özellikle iktisadi kurumların işleyişi ile yaptığı eleştirileri tamamen yerinde görmektedir.³⁸

Yirminci Asır Vakfı Direktörü Evans Clark, vakıf için yapacağı görevlerde fevkalade bir kabiliyet ve tecrübe sahibi olduğunu belirttiği Thornburg'u şu şekilde tanıtmaktadır: *"Uzun yıllar Californiya Standart Oil Company Mühendisler meclisinin başkanlığını ve aynı şirketin Orta ve Uzak Doğu şubelerinin başkan yardımcılığını yapmış olmasından dolayı dış ülkelerdeki sanayi gelişmelerini iyi bilmektedir. Aynı zamanda Birleşik Amerika Dışişleri Bakanlığı'nın Petrol Müşaviri olarak dış iktisadi siyasi meseleler konusunda uzmandır"*³⁹

³⁴ Hüsamettin, Petek, "Mr. Max Weston Thornburg'un Bizi Görüşü Etrafında", *Demokrat İzmir*, 4 Temmuz 1947.

³⁵ "Mr. Thornburg'la Aynı Fikirde Değiliz", *İstanbul*, Yıl 4, Yeni seri No. 7 Temmuz 1947, 12- 13.

³⁶ Osman Okyar, "Mr. Thornburg ve Türk Ekonomisi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 9, S. 4, Temmuz 1948, 288- 303. Aynı makalenin İngilizcesi, aynı dergi, s. 268- 284. Derginin üzerindeki yayım tarihi 1948 olmasına karşılık gecikmeli olarak 1949 yılında yayımlanmış olmalı. Çünkü Okyar'ın incelediğini belirttiği raporun yayım tarihi 1949 yılıdır. Bak. Okyar, "Mr. Thornburg ve Türk Ekonomisi", dipnot 1. Türkçe metin, 288; İngilizce metin, 268.

³⁷ Okyar, "Mr. Thornburg ve Türk Ekonomisi", 290.

³⁸ Okyar, "Mr. Thornburg ve Türk Ekonomisi", 288- 303.

³⁹ Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, 12.

Thornburg ve ekibi, Türkiye'de yaptıkları incelemelerin sonuçlarını 1949 yılında *"Turkey and Economic Appraisal"*, adı ile kendisini Türkiye'ye gönderen Yirminci Asır Vakfı tarafından 27 Haziran 1949'da New York'ta yayımlanmıştır. Eser bir yıl sonra Semih Yazıcıoğlu tarafından *"Türkiye Nasıl Yükselir"* başlığı ile Türkçeye çevrilerek Nebioğlu yayınevi tarafından basılmıştır.

Rapor dokuz bölümden oluşmaktadır. Raporun birinci bölümü, Memleket ve Halk, İkinci bölümü Milli Mücadele ve Türkiye'de milli düşüncenin nasıl yükseldiği, üçüncü bölümü ziraata, dördüncü bölümü taşıt ve ulaştırmaya, beşinci bölümü maden kaynaklarına, altıncı bölüm enerji kaynakları ve gelişimine, yedinci bölüm ise ekonomi ve maliye konularına ayrılmıştır. Çalışmanın sekizinci bölümü genel özet, tenkit ve kıymet takdirine, dokuzuncu bölüm ise Türkiye'ye yapılacak Amerikan yardımı konusunda tavsiyelere yer verilmiştir.

Raporun *"Memleket ve Halk"* başlığını taşıyan birinci bölümünde Türkiye'nin fiziki, stratejik ve kültürel yapısı ile ilgi genel bilgiler verildikten sonra *"Türklerin beşte dördü köylerde yaşar ve ziraatla meşgul olur. 40 bin köy bin seneden beri hiç değişmemiştir. Bu köylerde M. Ö. 3 bin senesinde Sümerlerin resimlerini yapmış oldukları parmaklıksız tekerlekli kağnyı, kadim karasabanı görürsünüz. İnsanların yaşadıkları kulübeler gözle pek görülmez... Köylerde yol olmadığı ve yol adı verilenlerin çoğu düpedüz bir patika olduğu için mahsulleri taşımak hususunda öküz arabası ve merkeplerden başkası işe yaramaz"*⁴⁰ *"Bir millet olarak Türkiye vasattan da aşağı bir seviyede yaşıyor"*⁴¹ diyerek Türkiye'nin çok geri kalmış olduğunu anlatmıştır. Avrupa'da sanayi hızla gelişirken Türkiye'de bu alanda hiçbir gelişme olmadığını belirtmiştir.⁴²

Eserin İkinci bölümü, Milli Mücadele Döneminde Türkiye'de milli düşüncenin nasıl yükseldiği ile başlar. Ardından izlenen milli iktisat politikası değerlendirilir. 1930'lardan itibaren uygulanmakta olan devletçilik politikasının bir zarureten dolayı uygulanmaya başlandığını ifade etmekle beraber, uygulamada sıkıntıların olduğunu belirtmiştir.⁴³ Oluşan problemlerin kaynağını devleti kuranların kimliklerine bağlayarak *"İnkılâbı yapanlar ve şimdi memleketi idare etmekte olanlar Osmanlı İmparatorluğu'nda hâkim sınıfı temsil etmiş olan ailelerden yetişmişlerdir... Kudretlerini ve ekonomik üstünlüklerini başkalarıyla paylaşmak hususunda en ufak bir temayül göstermekten çok uzak kalmışlardır"*⁴⁴ diyerek belirtmiştir.

⁴⁰ Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, 18 ve s. 50.

⁴¹ Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, 25.

⁴² Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, 25.; Z. Y. Hershlag, *Turkey The Challenge Of Growth*, Leiden- E. J. Brill 1968, 125.; Cahid Tanyol 1955 yılında yazdığı yazısında Thornburg'un tespitlerinin Türkiye için üzücü fakat doğru olduğunu yazar. Cahid Tanyol, "Türkiye Nasıl Kurtarılabılır? Türkiye Nasıl Yükselir?", *Cumhuriyet*, 25 Mart 1955.

⁴³ Hershlag, *Turkey The Challenge Of Growth*, 124.; Morris Singer, *The Economic Advance of Turkey, 1938-1960*, Ayıldız Mat., Ankara 1977, 56- 57.

⁴⁴ Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, 44.

SSCB ile yapılan ekonomik işbirliğine şüphe ile yaklaşmış ve uygulanmakta olan Devletçilik politikasından, Komünizmin iktisadi politikasını yaklaşan melez bir uygulama olarak değerlendirmiştir.⁴⁵ Bununla birlikte İktisadi faaliyette devlet tarafından oynanan geniş role ve I. ve II. beş yıllık planların kabul ve tasdikine rağmen, Türkiye ile SSCB arasında önemli hiçbir benzerlik olmadığını ve Cumhuriyet Halk Partisi liderlerinin komünist olmadıkları gibi, Marksist felsefeye de taraftar olmadıklarını ifade etmiştir.⁴⁶

Thornburg, gezip gördüğü ve yetkililerden aldığı bilgiler ışığında Türkiye'nin coğrafi yapısının ziraat için oldukça elverişli olduğunu belirtmiştir. Ancak yol ve teknik imkânların eksikliği yüzünden Devletin öncülüğünde kurulan “Devlet Üretim Çiftlikleri” dışında ziraatın ilkel yöntemlerle yapıldığını belirtmiştir.⁴⁷ Üretimin arttırılabilmesi için bazı teknik aletlerin üretilip kullanılmasını önermiştir.⁴⁸ Bununla birlikte yol problemi çözülmeden hiçbir işin başarı ile sonuçlandırılmasını mümkün görmemiştir.⁴⁹

Türkiye'nin sanayileşme konusunda sağlıklı bir planlamaya sahip olmadığını, her zaman muayyen bir planı gerçekleştirmekten ziyade, şimdi birer kâğıt kıymetinde olan programlar uygulamaya kalktığını, bir sürü “Yüksek İktisat Konseyleri”, “Planlama Komisyonları” kurduğunu ve hiçbir plana dayanmadan yüksekte atma beyanatla dolu bir lisanla konuşmayı tercih ettiğini anlatmıştır. “Birbirini takip eden beş yıllık planların, gerçekte ekonomik gelişmede öncü ve teşvik edici kuvveti teşkil etmekten ziyade, siyasi, askeri veya özel kaynaklardan doğduğuna ve reklam gayeleriyle umumileştirdiğine inanmak için birçok sebep mevcuttur. Türkiye planlı bir ekonomi memleketi değil, sermayesinin çoğu devlet tarafından sağlanan ve kötü idare edilen kapitalist bir ekonomi manzarası arz etmektedir”⁵⁰

Thornburg, zirai alanda yetiştirdiği ürünler için konserve fabrikası bulunmayan⁵¹ Türkiye'nin, Karabük'te iyi bir planlama yapılmadan kurulduğunu ileri sürdüğü ve “bir iktisadi ucube” olarak gördüğü Demir ve Çelik fabrikasına sahip olduğuna dikkat çekmiştir. Fabrikanın esaslı bir planlama ile daha etkili bir konuma getirilebileceğini belirttikten sonra kurtarma hareketi sırasında mutlaka Amerikan yardımının alınması tavsiyesinde bulunmuştur.⁵²

⁴⁵ Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, 46.; Sami Güven, *1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerinde Amerikan Kalkınma Reçeteleri*, Ezgi Kitabevi, Bursa 1989, 40.

⁴⁶ Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, 30.

⁴⁷ Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, 64- 65.

⁴⁸ Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, 84.

⁴⁹ Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, 82- 84.; Thornburg, “Amerikan Gözüyle Türkiye- 12- 14.”; “Türkiye Hakkında Thornburg'un Raporu”, *İktisadi Yürüyüş*, 13- 15.

⁵⁰ Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, 46.

⁵¹ Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, 210- 211.

⁵² Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, 107, 205- 207 ve 218.

Bu doğrultuda kurulması düşünülen çelik, kimya, uçak motoru, gübre, kâğıt sanayi, büyük enerji yatırımları gibi ağır sanayi yatırımlarından vazgeçilerek yerine tarıma öncelik verilmesi, başta tırmık ve saban olmak üzere ziraat alanı gibi hafif sanayi alanlarında yatırımlar yapılmasını ve bunun için Amerika'nın önerilerinin dikkate alınmasını istemiştir.⁵³

Türkiye'nin ekonomik gelişme konusunda özellikle yer altı kaynakları konusunda büyük imkânları bulunduğu halde bu imkânların Hükümetin uygulamalarından dolayı yerli ve yabancı özel girişimciler tarafından değerlendirilemediğini ve Türk ekonomisinin gelişmesinde pratik Amerikan yardımı için gerekli olan ilk şartın hükümetin ekonomideki rolünün yeniden belirlenmesi olduğunu ifade etmiştir. Hükümetin, halkın kendisine değil, kendisinin halka ait olduğunu, her çeşit mesuliyet ve otoritenin halk tarafından kendisine verildiğini ana demokrasi prensibinin benimsenmesi gerektiğini belirtmiştir.⁵⁴

Hükümetin bazı siyasi uygulamalarının Türkiye'nin kalkınmasını engelleyici nitelikte olduğunu ve bu tür uygulamaların Amerikan yardımını geciktirdiğini ifade ettikten sonra⁵⁵ yapılacak Amerikan yardımında dikkat edilmesi gereken prensipleri de şu şekilde sıralamıştır:⁵⁶

1. Türk Hükümeti'nin halkının lehindeki ekonomik gelişmelerde ferdin hem ekonomik, hem de siyasi hürriyet hakkını tanınması, amme menfaati bakımından hükümet kontrolüne tabi olması ve gerekli olan yerde Devlet ekonomik faaliyetleriyle tamamlanmasını icap ettirir.

Bu yüzden:

a. Özel sermayenin aynı derecede veya daha mükemmel bir netice sağlayacak şekilde istifadeye amade bulunduğu ticari teşebbüslerde hükümet fonları kullanılmamalıdır.

b. Özel sektör, amme menfaati göz önünde bulundurularak idare olunmalıdır.

2. Sermaye, ihtisas veya malzeme gibi Amerikan kaynakları verimli sahalardan Türkiye'de üretimi engelleyen şartlar içinde kullanılmak üzere başka alanlara kaydırılmamalıdır.

a. Şayet aynı zamanda aynı gayeyi gerçekleştirebilecek Türk kaynakları memleketin herhangi bir tarafında randımanlı bir şekilde kullanılıyorsa, onların muayyen bir sahada verimli bir tarzda kullanılmaları için müsait hal ve şartlar temin olursa bile, Amerikan kaynakları Türkiye'de işe başlamamalıdır.

⁵³ Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, 172 ve 226- 227.

⁵⁴ Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, 187- 188.

⁵⁵ Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, 134.

⁵⁶ Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, 192- 193.

b. Türkiye'de kullanılacak olan Amerikan sermayesi veya sermayeyi teşkil eden malların verimli bir şekilde kullanılabilmesi için gerekli teknik maharet veya tecrübeye sahip bulunan şahıslar işi idare etmelidir.

3. Usulü dairesinde siyasi, içtimai, iktisadi gayeler ve düzenli bir idari muamele hususunda verilecek teminat kanunda açıkça belirtilmelidir. Ortaya çıkabilecek görüş farklılığının çözümünde mahkemeler tam yetkili olmalıdır. Mevcut kanunlarda yapılacak ıslahatı beklerken, özel teşebbüsün korunması bazı acil durumlar için gerektiğinde özel kanunlar çıkarılabilmeli ve işler, emirlerle keyfi iptallere konu olacak her hangi bir devlet memurunun otoritesine bırakılmamalıdır.

Thornburg, her fırsatta Türkiye'de özel sektöre daha fazla fırsat verilmesi gerektiğini savunmuştur.⁵⁷ Ancak özel sektörde yer almaya çalışan sermayedarların sınaî bilgiden mahrum olduklarını; yetişmiş personelden oluşan kadroları oluşturabildikleri takdirde, Türkiye'de hem amme işlerinde, hem de özel teşebbüs sahalarında daha başarılı olacaklarını ve yabancı sermayeden daha çok faydalanabileceklerini belirtmiştir.⁵⁸

Thornburg, raporunu kime takdim ettiğini açıkça belirtmemekle birlikte süreç göz önünde bulundurulduğunda, Recep Peker Hükümeti (7 Ağustos 1946- 10 Eylül 1947) tarafından sipariş edildiği fakat hükümet değişiklikleri nedeni ile 16 Ocak 1949'da göreve gelen ⁵⁹ Şemsettin Günaltay Başkanlığındaki hükümet yetkililerine teslim edildiği anlaşılmaktadır. Günaltay Hükümeti ise raporu inceleyip hayata geçiremeden, CHP 14 Mayıs 1950'de iktidarı Demokrat Parti'ye bırakmıştı. Demokrat Parti, iktidarının ilk yıllarında Thornburg raporundaki önerilenleri hayata geçirmeye gayret etmiştir.

Thornburg'un raporunda dile getirdiği demokrasinin ruhu olan kişisel hürriyetin öne çıkarılması, devletçiliğin alanının daraltılması, özel sektöre daha fazla yer verilmesi⁶⁰, ağır sanayiden vazgeçilmesi, yabancı sermayeye yatırım ortamını sağlama ve eşit hakların tanınması gibi konular 1950'den sonra büyük ölçüde hükümet politikası haline gelmişti. Demokrat Parti iktidara geldikten sonra bu konularda açıklamalarda bulunan Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1 Kasım 1950'de Meclisin açılış konuşmasında Thornburg'un dile getirdiği konuların nerede ise tamamına değinmiştir. Memlekette umumi hukuk nizamını, demokrasinin ruhu olan hürriyet, bilhassa fert hürriyeti anlayışına göre her sahada yeniden ayarlamanın sırasının geldiğini, devletçilik konusunda bir orta yol bulacaklarını; tarımda yerli ve yabancı uzmanların dile getirdikleri konulara dikkat edilerek yeni

⁵⁷ Singer, *The Economic Advance of Turkey*, 57.

⁵⁸ Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, 168. Thornburg, Amerika'da yeterli sayıda yetişmiş uzmanın bulunduğunu ve Türkiye'deki sermaye sahiplerinin onların danışmanlığına başvurabilecekleri önerisinde bulunur

⁵⁹ 10 Eylül 1947'den 16 Ocak 1949'a kadar bir ve ikinci Hasan Saka Hükümeti görev yapmıştır.

⁶⁰ Hershlag, *Turkey The Challenge Of Growth*, 136.

yatırımların yapılacağını ifade etmiştir. Ayrıca Devletin, ekonomik alanda endüstri kurmak ve bireylerle bütün alanlarda rekabet etmek suretiyle ekonomiye doğrudan doğruya müdahale etmesinin önüne geçileceğini ve özel teşebbüse bundan böyle öncelik tanınarak, devletin sadece özel sermayenin istenilen sonuçları elde edemediği alanlara müdahalede bulunacağını belirtmiştir.⁶¹

Başbakan Menderes de yaptığı konuşmalarda açıkça Thornburg'dan bahsetmemekle birlikte onun görüşleri doğrultusunda açıklamalarda bulunmuştur. Menderes, 29 Mayıs 1950'de yaptığı konuşmasında *"Memleketimizin geniş imkânlarıyla milletimizin yüksek vasıfları göz önünde tutulacak olursa uzun yılların beyhude israf edilmiş olduğuna ve hatta memleketin tabii inkişaf seyrinin hatalı ve sakat politikalarla engellenmiş olduğuna hükmetmek gerektiğini dile getirerek, eski iktidarın bu uygulamalarında süratle vazgeçileceğini"* belirtmiştir.⁶²

Demokrat Parti, Thornburg'un raporu doğrultusunda ulaşım politikasına, tarıma, hafif sanayiye yatırım yaparak iktidarının ilk döneminde belli bir başarıya da ulaştı. Ancak bir süre sonra daha ileri sanayi yatırımlarına ihtiyaç duyulmaya başlanınca Amerikan yardımının artırılıp arttırılamayacağı ve yatırımlar için yeni yol haritasının çizilmesi için o sırada Bahreyn'de bulunan Thornburg, Başbakan Menderes tarafından 21 Kasım 1953'te yeniden Türkiye'ye davet edildi.⁶³

Thornburg, daveti kabul ettiğini Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Amerika gezisi sonrasında bir mektupla kendisine iletmışti. Mektubunda, şu ifadelere yer vermiştir. *"Sayın Cumhurreisi, bundan beş sene evvel New York Yirminci Asır Federasyon'u (Vakfı) beni Türkiye'nin iktisadi durumunu tetkike memur etmişti. Bu vazifeyi kabul ettiğim vakit takip ettiğim yegâne gaye Türkiye'de gördüğüm vaziyeti bana verilen talimat esasları dairesinde tespit etmektir. Arkadaşlarımla birlikte incelemelerimizi ikmal edip elde ettiğimiz neticeleri herhangi bir yanlışlığa mahal vermemek üzere bir kere de salahi yetli vekillerle gözden geçirdikten sonra raporu Federasyon'a tevdi etmiştim. Tetkikatımızın Türkiye'de lüzumundan fazla sert bulunduğunu biliyordum"* dedikten sonra 1950 seçimleri ile iktidar değişikliğinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiş ve mektubunu şu şekilde sürdürmüştü. *"1950 senesinden beri memleketinizde gördüklerim, yurdunuzun muhtaç olduğu bir Hükümet Programının mevki tatbiki konulmuş olduğuna beni ikna etti. Bunun içindir ki her şeyden evvel kendi sayı ve gayreti ile inkişaf ettiğini, kendi membaı ile hakiki bir demokrasiye*

⁶¹ *Tarihe Düşülen Notlar 1, Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları- 1*(1 Mart 1924- 14 Aralık 1987), Yayın koordinatörü: Rüçhan Akıncioğlu, TBMM yay., Ankara 2011, *Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 1 Kasım 1950'deki TBMM Açış Konuşması*, 141- 144. Benzer ifadeler 1 Kasım 1951 tarihli konuşmada da vardır. *Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 1 Kasım 1950'deki TBMM Açış Konuşması*, 172- 174.; Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş yay., İstanbul 2010, 378- 379.

⁶² *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları C. 4, Adnan Menderes*, Haz. İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, TBMM bas., Ankara 2014, 7- 8.

⁶³ *BCA, 030. 01. 00. 00. 40. 238. 14*. Başbakan Menderes tarafından Thornburg'a çekilen telgraf.

hakiki bir demokrasiye yükseldiğini ve bu suretle devrimizin en mühim ve numune teşkil eden bir devlet olduğunuzu Amerikan milletine anlatmağı bir vazife telakki ediyorum". Thornburg, mektubunu Ocak 1954'te birkaç haftalığına Türkiye'ye geleceğini belirterek sonlandırmıştır.⁶⁴

Thornburg, belirttiği gibi 1954 yılı Ocak ayında değil, Mart 1954'te Türkiye'ye geldi. Yapılan görüşmelerden sonra hükümet, Thornburg'tan Amerikan yardımının yeniden ayarlanması ve yardımın arttırılarak sanayi yatırımlarını da kapsamasını talep etti. Demokrat Parti'nin bu talebine karşılık Amerika mali ve iktisadi tedbirleri kontrol etmek şartıyla yardım edebileceğini ileri sürmüştü. Ancak Türkiye bu öneriyi kabul edilebilir bulmamıştı⁶⁵ ve yeni çözüm yolları arayışına girmişti.

Amerika ile yaptığı sanayi yatırımları konusundaki görüşmelerin tıkanma noktasına geldiği dönemde Thornburg yeniden devreye girmiş ve birkaç defa daha Türkiye'ye davet edilmiş⁶⁶, görüşlerine başvurulmuş ve hükümetin iktisadi müşavirliğine getirilmişti.⁶⁷ O süreçte Thornburg, ekonominin yeniden sağlıklı bir şekilde büyümesini sağlamak için fiyatların kontrol edilmesi, halkın daha az sarf etmesi ve yatırımların kontrollü ve planlı yapılması gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁸ Fakat Hükümet, halkın tüketim alışkanlığına dokunmadan istihdam imkânlarını sağlamak için daha büyük çaplı yatırım yapma arayışına girmişti. Türkiye'nin bu girişimi, hem Amerika'nın hem de Türkiye'ye Amerikan yardımının zaruri olduğunu düşünen Thornburg'un eleştirilerine sebep olmuştu.

Thornburg, Hükümetin şu veya bu sebeple milli ekonomiyi henüz tam anlamıyla ayakta tutmayı başaramadığı dönemde, ileride verimli olacağı düşünülen teşebbüslere yüz milyonlarca lira yatırmayı planladığını ve kısa vadede ödenmesi gereken borçların kaynaklarını tükettiğini belirtmiştir. Oysa yapılması gerekenin içerideki iktisadi idareyi mükemmelleştirmek değil, mevcut ekonominin ıslahını mümkün kılacak önlemleri almak olduğunu ifade etmiştir.⁶⁹ Bu süreçte Amerika'nın, yapacağı mali yardımı geciktirmesinin sebebinin yapılacak yardımın eski ekonomik görüşlerinde ısrar eden Hükümetin elinde yaşatıcı olmaktan ziyade *"vakitsiz mükemmelleştirici"* yani zararlı bir vasıta olması endişesinden kaynaklandığını belirtmiş ve bu zararlı gidişat durdurulmadıkça yardımın

⁶⁴ BCA, 030. 01. 00. 00. 40. 238. 14 Thornburg'un 21 Ocak 1954'te Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a yazdığı mektup. Aynı belge numarasında Celal Bayar'a yazılan mektubun Türkçeye çevrilmiş metni de bulunmaktadır.

⁶⁵ Yardımın attırılması konusunda Amerikalılarla yapılan görüşmeler, Amerikalıların Türkiye'nin mali ve iktisadi konularda alacağı tedbirleri kontrol etmek şartıyla yardımı arttırabileceklerini belirtmeleri üzerine reddedilmişti. "Reddedilen Amerikan Teklifi", *Dünya*, 17 Mart 1955.

⁶⁶ Bazı gelişleri için bak. *Cumhuriyet*, 14 ve 15 Mart 1955.

⁶⁷ Cahid Tanyol, "MaxThornburg ve Türkiye", *Cumhuriyet*, 17 Mart 1955. Tanyol, Thornburg'un Türkiye'nin ekonomik ve sosyal realitesini yakından tanıyan bir iktisatçı olmasından dolayı danışmanlığa getirilmesi fikrini doğru bulmuştu. "Thornburg, İktisadi Müşavir Olarak Göreve Başlıyor", *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1955.

⁶⁸ "Thornburg ve Türk Ekonomisi", *Dünya*, 16 Mart 1955.

⁶⁹ Behçet Cemal, "Thornburg'un Demeci", *Dünya*, 28 Mart 1956. Bu yaklaşım tarzına en ciddi eleştirilerden birisi

daha da geciktirileceğini dile getirmişti.⁷⁰ Thornburg, ayrıca hızla artan enflasyona karşı önlem alınması önerisinde bulunmuş ve Türkiye'de 1956 veya 1957 yılları içinde bir devalüasyon yapılmasını da doğru bulmadığını belirtmişti.⁷¹ Bu açıklamalarının ardında Başbakan Menderes'le de bir görüşme yapmıştı.⁷²

Tam da bu tartışmaların yaşandığı dönemde SSCB Türkiye'ye yeni sanayi yatırımları yapmak ve var olanları da geliştirmek için geri ödemesi 20 yıla yayılan kredi teklifinde bulunmuştu.⁷³ Rus teklifinin tartışıldığı sırada Thornburg, basına bir açıklama yaparak "Türkiye'ye uzun vadeli bir Amerikan yardımının zaruri olduğunu" belirttikten sonra "Amerika ya Türkiye'ye süratle ve büyük ölçüde yardımda bulunacak veya Dünyanın bu kısmında Amerikalıların güvendiği yegâne kaleyi elden kaçırmak tehlikesi ile karşılaşacaktır" demişti.⁷⁴

Thornburg raporu, "Devletçilik" anlayışına ters düştüğü ve ağır sanayi yatırımlarının durdurularak onun yerine küçük çaplı yatırımların yapılmasını önerdiği için ciddi şekilde eleştirildi.⁷⁵ Eleştiri yapanların önemli bir kısmı Doğan Avcıoğlu, Yalçın Küçük gibi sol düşünceleriyle bilinen kimselerdi. Ancak Thornburg raporuna en ciddi eleştirilerden birisi 1979 yılında Dördüncü Beş Yıllık Plan'ın (1979- 1983) görüşülmesi sırasında dönemin Başbakanı Süleyman Demirel tarafından yapıldı. Demirel Türkiye'nin sanayileşmesinde bir engel olarak gördüğü rapor için "Efendim bize çoban olun diyorlar, bize çiftçi olun, bakkal olun, manav olun diyorlar... Yok böyle şey. Onları bize çok evvel de dediler. Bu kürsülerde Barker raporu tartışması yaptık bundan 10 sene evvel. 1949'larda da dediler, 1950'lerde de dediler onu, 1951'lerde de dediler. Thornburg raporu tartışması yaptık. Bize dediler ki: "Siz, büyük sanayi kurmayın, küçük işletmeler kurun, tavukçuluk yapın, hayvancılık yapın, besicilik yapın; yani, çiftçilik ve çobanlık yapın. Türkiye'nin kaderini o günkü idare orada görmedi, o raporu fırlattı attı"⁷⁶

⁷⁰ Cemal, "Thornburg'un Demeci", Dünya, 28 Mart 1956.

⁷¹ Tekeli, "İktisadi Durumumuz Hakkında Bir Rapor ve Bir Demeç", 26 Mart 1956.; Falih Rıfkı Atay, "Thornburg'un Gazetemize Söyledikleri", Dünya, 31 Mart 1956.

⁷² Dünya, 30 Mart 1956.

⁷³ Amerikan teklifinin reddedildiği sırada Sovyet Rusya 20 senede geri ödenmesi şartıyla Türkiye'ye üç iplik ve dokuma fabrikası kurmak ve Kayseri'deki kombinaları iki misli büyütülmesi için kredi önerisinde bulunmuştu. "Rusya'nın Türkiye'ye Teklifleri", Dünya, 20 Mart 1955.; "Sovyet Rusya'nın Teklifleri ve Türkiye'ye verilecek Kredi", Tan, 24 Şubat ve 5 Mart 1956.

⁷⁴ Cumhuriyet, 24 Mart 1956.; Tekeli, "İktisadi Durumumuz Hakkında Bir Rapor ve Bir Demeç", 26 Mart 1956.; Cemal, "Thornburg'un Demeci", 28 Mart 1956

⁷⁵ Bu eleştirilerin önemli bir kısmı için bak., Güven, 1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerinde Amerikan Kalkınma Reçeteleri, 25- 106.

⁷⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 5, C. 7, Toplantı 2, 8. Birleşim 22 Kasım 1978, 279.

SONUÇ

Thornburg raporu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen Yenidünya şartlarına uygun iktisadi politika arayışı içinde olan hükümet tarafından hazırlatılmıştır. Hazırlanan rapor, Türk ekonomisi hakkında detaylı bir tahlil yapmış olmakla beraber yapılan tahliller büyük oranda Amerika ekonomisine ve menfaatlerine uygundur. Raporun önsözünde, Türk hükümeti ile Türk halkının Amerikan yardımının etkili olacağı şekilde yapılmasını istediklerini, bu sebeple de ellerinden geldiği ölçüde Türkiye'de yardımı mümkün kılacak iç şartların oluşturulmasına çalışılması önermiştir.

Amerika'daki kadar olmasa bile Türkiye'nin de kendi dinamikleri içerisinde demokrasinin en temel kuralı olan hürriyeti ön plana çıkarması ve hür düşünceye, hür teşebbüse önem vermesi istenmiştir. Türkiye'de 1930'lu yıllardan beri uygulanmakta olan *"Devletçilik"* anlayışı da bu yaklaşımdan dolayı şiddetle eleştirerek Hükümete ekonomi üzerindeki kontrolünü gevşetmesi için adeta manevi baskı yapmıştır.

Thornburg, Türkiye'deki sistemi sıkı bir biçimde eleştirdiğinin farkındadır. Bu durumu isim vermeden tarif ettiği *"Tanınmış bir Türk vatanseveri ve eski bir bakan ve halen hususi teşebbüs sahasında önemli bir şahsiyetin"* kendisine söylediği *"Düşman güldürür, dost ağlatır."* atasözü ile açıklamaya çalışmıştır.

Rapor dikkatle incelendiği zaman, II. Dünya savaşı sonrası dönemde ABD'nin yeni bir dış politika stratejisi belirlemeye çalıştığı dönemde ortaya çıkan Truman Doktrini çerçevesinde Eski Dünya'ya ve özellikle Ortadoğu'ya yeni bir yol haritası eşliğinde barış ve refah getirme düşüncesinin bir ürünü olduğu da görülür. Bu tez günümüzün Büyük Orta Doğu projesi olarak adlandırılan Ortadoğu'ya demokrasi, barış ve zenginlik getirmek isteyen teze paralellik göstermektedir.

Genel bir çerçeveden bakıldığı zaman aslında Thornburg raporu, Türkiye'ye, idaresini sadece kırtasiyecilik ve gereksiz prosedürlerden kurtarmasını değil, topyekûn sistem eleştirisi yaparak bir bakıma sistem değişikliği yapılmasını önermektedir. Önerilerin bir kısmı Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin ardından hayata geçirilmiştir. Ancak 1952- 1956 yılları arasında Amerika'dan alınan yardımların sanayileşme yerine askeri çıkarlar için de kullanılabilecek yol, köprü, liman gibi geri alt yapı yatırımlarına gitmesi Demokrat Partiyi de rahatsız etmiş ve 1955 yılından itibaren Amerikan yardımlarını sorgulamaya başlamıştı. Bu sorgulama bir süre sonra gerçekleşecek olan 27 Mayıs 1960 darbesini hazırlayan sebepler arasında yer almıştır.

KAYNAKÇA

Belgeler:

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA). 30. 10. 00. 00. 26. 245. 23.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)., 030. 01. 00. 00. 40. 238. 14.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)., 030. 01. 00. 00. 40. 238. 14.

Gazeteler:

Akşam, 15 Haziran 1947.

Cumhuriyet, 30 Mayıs 1947.

Cumhuriyet, 14 Mart 1955.

Cumhuriyet, 15 Mart 1955.

Cumhuriyet, 1 Haziran 1947.

Cumhuriyet, 2 Haziran 1947.

Cumhuriyet, 7 Haziran 1947.

Cumhuriyet, 29 Nisan 1955.

Cumhuriyet, 24 Mart 1956.

Demokrat İzmir, 1 Temmuz 1947.

Dünya, 16 Mart 1955.

Dünya, 20 Mart 1955.

Dünya, 17 Mart 1955.

Dünya, 30 Mart 1956

Tan, 24 Şubat 1956.

Tan, 5 Mart 1956.

Ulus, 13 Mart 1947.

Ulus, 14 Mart 1947

Ulus, 17 Mart 1947.

Ulus, 9 Temmuz 1947

Kitap ve Makaleler:

Akkaya, Ziya, "Türkiye- Amerika Arasındaki İlk Muahede", *Siyasi İlimler Mecmuası*, C.XIX, 219., Haziran 1949.

ALTUĞ, F. Nuray, *İstikrar Politikaları ve Ülke Örnekleri*, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2001.

"Amerikan Heyetinin Türkiye Ekonomisi Hakkındaki Görüşleri", *.Türk Ekonomisi*, Yıl. 5, S. 50, 257-259, Ağustos 1947.

Aral, Namık Zeki, "Bretton Woods", *Siyasi İlimler Mecmuası*, S. 187, Ekim 1946, s. 845–848), 1946.

Armaoğlu, Fahir, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu Bas., Ankara, 1991.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, C. 2, (1938- 1950), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Atay, Falih Rifki, "Thornburg'un Gazetemize Söyledikleri", *Dünya*, 31 Mart 1956.

Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, C. 4, Adnan Menderes, Haz. İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, TBMM bas., Ankara, 2014.

Boratav, Korkut, *Türkiye'de Devletçilik*, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1974.

Cemal, Behçet, "Thornburg'un Demeci", *Dünya*, 28 Mart 1956.

Erim, Nihat, "Amerika'nın Kararlı Durumu", *Ulus*, 13 Mart 1947.

EROL, Mine, *Osmanlı İmparatorluğunun Amerika Birleşik Devletleri İle Yaptığı Ticaret Antlaşmaları*, Konya, (Tarihsiz).

Grew, J. C., *Turbulent Era: A Diplomatic Record of Forty Years; 1904-1945*, vol. II. Boston: Houghton, Mifflin, 1952.

Güven, Sami, *1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerinde Amerikan Kalkınma Reçeteleri*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1989.

Hurrewitz, J. C., *Türk Amerikan İlişkileri ve Atatürk, Çağdaş Düşünce Işığında Atatürk*, Eczacıbaşı Vakfı yay., İstanbul, 1983.

"Mr. Thornburg'la Aynı Fikirde Değiliz", *İstanbul*, Yıl 4, Yeni seri No., 12- 13. İstanbul ,7 Temmuz 1947.

Karpat, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş yay., İstanbul, 2010.

Kurdakul, Necdet, *Osmanlı Devletinde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar* İstanbul, 1981.

"Mecmua-i Muahedat", C. 2, Cüz 1, *Hakikat Matbaası*, İstanbul, 1293.

Okyar, Osman, "Mr. Thornburg ve Türk Ekonomisi" *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 9, No. 4, 288– 303, Temmuz 1948

Parasız, İlker, *Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998.

Petek, Hüsamettin, "Mr. Max Weston Thornburg'un Bizi Görüşü Etrafında", *Demokrat İzmir*, 4 Temmuz 1947.

Semiz, Yaşar, *Türk Amerikan Münasebetleri Işığında Chester Demiryolu Projesi*, Yetkin bas., Ankara, 1995.

Singer, Morris, *The Economic Advance of Turkey, 1938- 1960*, Ay yıldız Mat., Ankara 1977

Sönmez, Sinan, *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

Soysal İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920– 1945)*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

Şahin, Hüseyin, *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2002.

Tanyol, Cahid, "Max Thornburg ve Türkiye", *Cumhuriyet*, 17 Mart 1955.

Tanyol, Cahid, "Türkiye Nasıl Kurtarılabılır? Türkiye Nasıl Yükselir?", *Cumhuriyet*, 25 Mart 1955.

Tarihe Düşülen Notlar 1, Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları– 1, (1 Mart 1924- 14 Aralık 1987), Yayın koordinatörü: Rüçhan Akıncıoğlu, TBMM yay., Ankara, 2011.

Tekeli, Esad, "İktisadi Durumumuz Hakkında Bir Rapor ve Bir Demeç", *Cumhuriyet*, 26 Mart 1956.

Tekeli, İlhan- İlkin, Selim, *Savaş Sonrası Ortamda 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, Ortadoğu Üniversitesi Yay., Ankara, 1981.

Thornburg, Max Weston., "Amerikan Gözüyle Türkiye - Türkiye'nin Başlıca Dört Davası", *Türkiye İktisat Mecmuası*, s. 4, 12- 14., Mayıs 1948.

Thornburg, Max Weston, *Türkiye Nasıl Yükselir*, Çev. Semih Yazıcıoğlu, Nebioğlu yay., İstanbul, (Tarihsiz).

Trkiye Byk Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dnem 5, C. 7, Toplantı 2, 8. Birleşim, 279, 22 Kasım 1978.

"Trkiye: Ekonomik Bir Tahlil Adlı Eserden Hlasalar",. *Siyasi İlimler Mecmuası*, C., XIX, S., 219, Haziran 1949- s. 220, 152-155, Temmuz 1949.

Ulman Haluk, *Trk Amerikan Diplomatik Mnasebetleri (1939- 1947)*, Ankara niversitesi Siyasal Bilgiler Fakltesi yay., Ankara, 1961.

"Trkiye Hakkında Thornburg'un Raporu", *İktisadi Yryř*, C. 10, s. 231, 13- 15, 6 Ağustos 1949.

Yayman, Hseyin, *Trkiye'nin İdari Reform Politięi*, A. . Sosyal Bilimler Enstits Kamu Ynetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2005.

EKLER

1-Thornburg ve arkadaşları tarafından hazırlanan raporun iç kapağı

2- Thornburg'un Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğünü ziyareti

T. C.
BAŞVEKÂLET bakanlık
İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

Şube : _____
Umumi : 1767

Öz : _____
Bakanlık heyeti tarafından istenilen malumat H.

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Başbakanlık Yüksek Katına

Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün tavassutu ile The Twentieth Century Fund ın Türkiye iktisadiyatını tetkike memur ettiği Mr. Max Weston Thornburg ve muavini dairemizi ziyaret etmişler ve muhtelif konularda malumat istemişlerdir. Yayınlanmış veya henüz yayınlanmamış olan bu malumatın kendilerine verileceği vaid edilmiştir.

Saygılarımla arz ederim.
26/4/1947

[Signature]
Genel Müdür
[Signature]
(Celâl Aybar)

[Signature]
26.4

030	10		26	148	23
-----	----	--	----	-----	----

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ
26-4-1947 2457

Kargılıklarda gube adı ve sayılarımızın yazılması.

1

3 - Thornburg'un İzmir'i ziyareti

İZMİR

Fiati: 10 Kuruş 6 HAZİRAN 1947 6 C U M A Telg. D. İzmir. Telf. 481 Gazi Bul. Demirelli Ha

Yıl : 1 — Sayı : 167

Türkiyenin İktisadî Tetkiki Bürosu Müdürü

Mr. V. Thornburg İzmir'e Geliyor

Amerikanın gönderdiği ilk yardım malzemesi, Mersin limanına vâsıl oldu

Amerikan hey'etleri, memleketin muhtelif bölgelerindeki tetkiklerine devam ediyorlar

Amerikada «Türkiyenin iktisadî tetkiki Bürosu» nun müdürü ve (20. nci Asır Fonu) müessesesi namına bir müddetten beri memleketimizde tetkikler yapmakta olan Mr. Max Weston Thornburg'un Haziranın 15 i ile 20 si arasında İzmir'e geleceği haber alınmıştır.

Mr. Weston Thornburg'un bu seyahati resmi bir mahiyeti haiz olmamakla beraber, kendisinin burada kalacağı günler zarfında muhtelif iktisadî tetkik ve temaslarda bulunması ve muhtemel iktisadî gelişmeler karşısında İzmir'in ve bilhassa İzmir limanının müstakbel mevkiini tayine yarayacak incelemeler yapması beklenmektedir.

Öğrenildiğine göre, Bayan Thornburg da, eşi ile birlikte İzmir'e gelecektir.

İLK YARDIM MALZEMESİ MERSİNE VASİL OLDU

Adana, (Arkadaşımız Yusuf

Ayhan bildiriyor) — Adana, Mersin, Tarsus, Ceyhan, Yumurtalık ve Karataş ile Adana köylerinden bir kısmında iktisadî tetkiklerde bulunan Amerikalı iktisat doktorlarından The Twentieth Century Fund Economic Survey of Turkey müdürü ve inşaat mühendisi Bay Max Weston Thornburg bölgemizden ayrılarak Kayseriye gitmiştir.

Bay Max Weston Thornburg'un Adanaya gelip gitmesinden sonra, inanılır kaynaklardan aldığımız bilgiye göre, İskenderun - Ardahan - Van, Adana - Yumurtalık, Adana - Karataş şosesleriyle Yumurtalık ve Mersin (Sonu Sah. 4, Sü. 1 de)

Yunan hududunda bekleyen Slâvlar

İskân Kanunu

Demokrat Partisi

Dün Meclis B

Teklifte Anayasaya mu minin tâdili, bir kısım

Demokrat Parti İskân Kanununun tâdili teklifi sakı yolunda ikinci adımı da atmış bulun resimde, Partinin kurucularından üçünü gör Menderes, Celâl Bayar ve Fu

Ticaret Bakanlığı

İzmir'li Bir T

İhtiva

isadî tetkiklerde bulunmak re şehrimize gelecek olan Weston Thornburg

6 Haz. 1947 THORNBURG İZMİR'E GELİYOR

3- Başbakan Menderes'in "1953'te Thornburg'u Türkiye'ye davet eden telgrafı.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ 24. XI. 1953

Mr. Max Weston Thornburg
UMM A'SABAAN ISLAND
BAHRAIN
PERSIAN GULF

Have been informed of contents your letter october 21
addressed to President stop will be pleased of your visit
to our country at an early date before end January stop
Turkish Government will be glad indicate competent persons
and extend assistance for preparation of your projected
article stop please cable date of arrival stop best regards

Adnan Menderes
Prime Minister

Doğru

030 01 40 238 14

4- Thornburg'un 21 Ocak 1954'te Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a yazdığı mektup.

MAX WESTON THORNBURG
FOREIGN INDUSTRIAL CONSULTANT

21 October, 1953

UMH A'SABAAN ISLAND
BAHRAIN, PERSIAN GULF

His Excellency Celal Bayar,
President of Turkey.

Your Excellency,

About five years ago the TWENTIETH CENTURY FUND OF NEW YORK asked me to serve as Research Director of a study that institution had in mind concerning the current economic situation in Turkey, from the particular point of view of determining what Americans might do, publicly or privately, to assist Turkey in advancing the forward-looking program launched by the distinguished founder of the new Turkish Republic, Kemal Attaturk.

I undertook this task with the sole intention of appraising the situation as I found it in Turkey according to the terms of my assignment. After my associates and I had completed our survey I personally reviewed our conclusions with the Ministers concerned, in an effort to avoid misunderstandings, and gave my sponsors the report which they subsequently published.

At that time I was aware that some of my criticisms were regarded, in Turkey, as unduly severe. This was particularly true in respect of certain tendencies which I believed I saw, toward a rather extreme swing of the pendulum in the direction of state controlled enterprise, with a corresponding disregard -- as I saw it -- of the potentialities of your countrymen as individuals, if only they were enabled to develop and to mobilize their own capabilities as producers in the various economic fields your country afforded.

Each year since then I have made short visits to your country, and it has been no secret among my friends there that I was pleased with the outcome of the elections in 1950, which seemed to me to be a turning point in your recent history.

This summer the Editor of READER'S DIGEST suggested that I write a series of articles dealing with Middle East subjects, for something like 75 million American readers. One of these articles, I told the Editor, must surely be about Turkey, thus giving me the double opportunity of serving our own public interest, and at the same time paying the Turkish people the tribute which, solely because of the terms of reference under which I made my earlier report, seemed to be lacking in it.

In saying this I do not mean to retract (except where I may have been in error) anything that I said before, but I have seen enough since 1950 to convince me that the kind of governmental program that I sensed then was needed in your country has since been launched, and I therefore regard it almost as an obligation upon me to tell our American people that Turkey furnishes us with one of

030	01		40	23814
-----	----	--	----	-------

4

Yaşar SEMİZ, Güngör TOPLU-Cumhuriyet Döneminde Amerikan Emperyalizminin Türkiye'ye
Girişi: Thornburg Raporu

-2-

the great examples of our times of a country which has evolved primarily through its own efforts and out of its own resources, into a true democracy.

Particularly I want our people to know that this has not come about simply because of our aid program, but primarily because of the Turkish people's own efforts — which were merely accelerated by our aid. It is essential that our people at home understand this distinction. It is also important that other people understand it, and realize that the first requirement of any advancing nation is a responsible government dedicated to the welfare of its people. American aid may accelerate such an effort but is not a substitute for it.

What I would like to between now and the end of January is to return to Turkey for a few weeks and make sure that I have the material necessary for the kind of article that I have indicated.

I have presumed to address you in the hope that you might indicate someone in your Government who would assist me in making this article as useful as possible in our mutual national interests.

Very respectfully yours,

Max Weston Thornburg
MAX WESTON THORNBURG

030	01			40	238	14
-----	----	--	--	----	-----	----

5

5- Thornburg Raporunu hükümete verdi

7- Rusya'nın Türkiye'ye Teklifi

484